

Nánási László

Hazai büntetés-végrehajtási emlékek a Kiskun Múzeumban

A folyóirat 2008/4. számában visszaemlékezés jelent meg Dobrotka Katalintól a magyar börtönügy jeles alakjáról, Vajna Károlyról. Az írás fellelevenítette tevékenységét és tudományos munkásságát, amelynek gyümölcse a „Hazai régi büntetések” című hatalmas monográfia és az Országos Börtön-ügyi Múzeum létrehozása. Ami a történelem viszontagságai után ezen egykori gyűjteményből megmaradt, és jelenleg Bács-Kiskun megyében található, annak megismerése minden büntetőjoggal, büntetőeljárással és büntetés-végrehajtással foglalkozó szakember, valamint más érdeklődő számára ajánlható.

Vajna ismerte fel annak szükségességét, hogy a büntetőjog tárgyi emlékei összegyűjtésre és megismertetésre kerüljenek. Mint írta, ennek érdekében „fölkutattam a jelentéktelennek látszó forrásokat is, és ezeket meg az alig szivárgó erecskéket olyan kútfővé törekedtem egyesíteni, amelyből bőven meríthessen, ki a régi adatokra szomjúhozik, akár kriminalista, akár történétíró, akár pedig régiségbúvár legyen is az.”

A Múzeumot kezdeményezésére az 1910. március 10-én kiadott 5900. rendeletével – korábban pesti királyi főügyészhelyettesként börtönüggyel is foglalkozó – Székely Ferenc igazságügyi miniszter állította fel. A célkitűzés szerint a Múzeum a „fő figyelmet olyan tárgyakra fordítja, amelyek a büntetés végrehajtásával, s általában a hatósági represszióval vagy prevencióval állnak összefüggésben”. Ennek megfelelően a gyűjtemény három területre tagolódott, amelyek a büntetőeljárás és a büntetés történetére, a büntetés végrehajtására, továbbá a fogvatartottak néprajzára, lélek- és embertanára vonatkozó tárgyakat mutatták be.

A több ezer darabos anyag a Budapesti Országos Gyűjtőfogházban, majd 1922-től az Igazságügyi Minisztérium Markó utcai palotájában nyert elhelyezést. A II. világháborúban súlyos károsodás érte a gyűjteményt, amelynek maradványa 1949-ben Kiskunfélegyházára, a Kiskun Múzeumba került. Ebből az anyagból rendezte meg 1969-ben a kiváló jogtörténész, Bónis György az azóta is látható, e témában Magyarországon legjelentősebb, helytörténeti emlékekkel kiegészített, „A magyar büntetőjog emlékei” című tárlatot.

Kiskunfélegyháza város középkori eredetű, de a török hódoltság idején teljesen elpusztult. 1743-ban népesítették be újból az alapvetően a Jászságból jött telepések. A jó közlekedési helyen fekvő település 1753-ban a kiváltságos Jászkun (Hármas) Kerület kiskunszági részének kapitányi székhelye, így közigazgatási és igazságszolgáltatási központja lett. A gyors fejlődést az 1774-es város-

sá nyilvánítás koronázta meg. A Kiskun Kerület hivatalai méltó elhelyezést kívántak, így felépült a jelenlegi múzeumnak otthont adó „tömlöcz” és a kerületi székház. Stílszerűen ebben a XVIII. századi, s 1929-ig e célra használt börtönépületben láthatja az érdeklődő a tárlatot.

A kiállítás számos tárggyal, írásos, fényképes dokumentummal szemlélteti a rendi és polgári kor hazai büntetés-végrehajtását.

A bejárati ajtó melletti masszív kaloda másolatát megpillantva léphet a látogató az egykori börtönbe, ahol a földszinti folyosón az épület építésének iratmásolatai, az egykori őrség alabárdjai, bírói jogarok fogadják a vendéget.



Az első teremben a középkor büntetőjogának kedvelt megszégyenítő, fenyítő eszközeit találjuk. E kor jellemzője a büntetések végrehajtásának nyilvánossága volt, hiszen a publikum előtti megszégyenítéssel, fenyítéssel akart a büntetőjog példát mutatni s másokat visszaretteníteni. E célt szolgálták a teremben látható szégyenpad, a bünt - szöveggel, képpel - leíró, egykoron nyakba akasztott szégyentáblák, a szégyenkövek. A megszégyenítéshez gyakran társult fenyítés is, melyet kéz-, nyak- és lábkalodák, deres, korbács szemléltetnek.

E helyiség szomszédságában láthatjuk a földalatti tömlöc lejárátát. Ezt vasrács zárja el, amelyen keresztül a szalmával felszórt pincére esik a pillantás. Ennek funkciója nem a büntetés végrehajtása, mint inkább a vizsgálati foglyok őrzése volt, hiszen a szabadságvesztés csak a polgári büntetőjog eredményeként vált fő büntetési nemmé. A félegyházi múzeumban látható és ehhez hasonló sötét, nyirkos, rossz levegőjű pincékben őrizték századokon át válogatás nélkül a felnőtteket és gyerekeket, a férfiakat és nőket, az első büntényeseket és a többszörös visszaesőket, az elmeháborodottakat.

Emellett helyezkedik el a halálbüntetés terme. Itt a látogató szemléltetést kap az elmúlt évszázadok kegyetlen, végtelen fantáziáról tanúskodó kivégzési eszközeiről és módjairól: a lefejezést, kerékbetörést, felnégyelést, karóba húzást pallosok, kivégzőkerék, más eszközök és számos illusztráció mutatják be. A középkor ismerte a minősített halálbüntetést is, melynek végrehajtása során az elítélt halála előtt borzalmas kínokat állt ki a hússzagatás, vakítás, nyelvégetés során. Ennek eszközei, pl. a sütögető vasak, hüvelykszorító, kőpad, nemcsak végrehajtásra, hanem az eljárás során a vallomás kicsikarására is

szolgáltak. A terem egyik részét pedig a priccsel, asztallal, feszülettel berendezett siralomház foglalja el.

E helyiségekből kilépve az emeletre vezető lépcső mellett látjuk a XIX. század közepétől a XX. század végéig alkalmazott oszlop-akasztófák egy példányát, a végrehajtó létrájával és az akasztó zsámollyal. A bitó mellett került kifüggesztésre Haynau 1849-ben kelt dicsérő levele az eljáró hóhér precíz munkájáért.

Az emelet folyosója és egyik terme a XIX. század betyárvilágának állít emléket. Az 1850–60-as években országszerte, de különösen az Alföldön, a Kiskun-ságban, Bácskában és Szeged környékén hihetetlen mértékben megromlott a közbiztonság, napirenden voltak az útonállások, rablások, gyilkosságok. A legendás betyárok, valamint az ellenük küzdő pandúrok, csendbiztosok képeit, vi-seletét, fegyvereit láthatjuk a kiállítás e részén. A szépirodalomban, publicisztikában, filmekben nem kevés romantikával ábrázolt betyárvilágnak a kiegyezés után, 1869-1872 között a kormány a rendkívüli felhatalmazással bíró gróf Ráday Gedeon királyi biztos tevékenységével vetett véget. A biztos és személyzete kemény kézzel törte meg a bűnözést, mely harcot a központként szolgált szegedi vár képe, koplaltató láda, rabkoporsó szemlélteti.

Innen sétánk a polgári korszak börtöneinek bemutatásához vezet.

Hazánkban a XIX. században nyert elfogadást az a nézet, hogy a büntetésnek nem a sanyargatás, a bosszú a célja, hanem a megelőzés és a nevelés. Ennek szellemében az 1878-as Csemegi-kódex a büntetési rendszer középpontjává a szabadságvesztést tette, melynek végrehajtását a polgári kor rendelkezései részletesen meghatározták.

Az állami igazságszolgáltatási szervezet 1871-es megteremtését követően az abszolutizmus idején létrehozott fegyintézeteken túl, újakat is létesítettek, továbbá törvényszéki és járásbírósi fogházakat, javítóintézeteket építettek. Ezekben az elítéltek már nem tétlenül múltatták az időt, hanem a közösség és saját maguk számára hasznos munkát végeztek.

E korszakot a különböző intézetek látképei, alaprajzai szemléltetik az 1772-ben gróf Eszterházy Ferenc kancellár által Pozsony vármegyei birtokán, Szempcen alapított első országos börtöntől az 1896-ban létesített budapesti gyűjtőfogházig. A rabok életét, munkáját számos fényképfelvétel mutatja be. Különösen érdekesek az – időhiányban nem szenvedő – fegyencek bámulatos kezűgyességét bizonyító, általuk készített türelemüvegek (italos palackokban felépített szobor- és épületábrázolások). A különböző rabmunkák anyaga változatos: szilvamagból, kavicsból, rongyból, kenyérbélből készült alkotásokra csodálkozhatunk rá. Figyelemre méltó a gyűjtemény e részében egy váci rabnak az I. világháború idején készített 2 méter magas világórája, melyet csaknem egészében fából épített.

A szomszédságban elhelyezkedő, „A börtönőr lakása” című rész szabadké-
ményes tűzhellyel ellátott helyiségei a XIX-XX. század fordulójának kisvárosi
enteriőrjét mutatják be.

A kiállítás utolsó terme a büntetőjognak a hatalom politikai ellenfeleivel
szembeni felhasználását szemlélteti. Képek, plakátok és okiratmásolatok (pl. II.
Rákóczi Ferenc 1703-as halálos ítélete, Wesselényi Miklós, Kossuth elítélésének
dokumentumai), a Martinovics-összeesküvés vezetőinek kivégzőszéke mutat-
ják be a magyar történelem felkeléseinek, forradalmainak, mozgalmainak leve-
rését követő megtorlást.

A kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum kiállítása nem lélekemelő ugyan, de
történelmünk és a hajdani büntetőjog megismeréséhez, szemléltetéséhez kivá-
ló segítséget nyújtó tárlat.